

LUŽICKÁ KULTURA V ČESKÉM SLEZSKU

Anna Novotná; UČO 462954; 20. 5. 2017

Klíčová slova:

Osídlení, vývoj, prameny, sociální struktura, lužická fáze, slezská fáze, platěnická fáze, pohřebiště, Opava-Kateřinky, sídliště, hradiště

Vývoj osídlení

STARŠÍ A STŘEDNÍ DOBA BRONZOVÁ

V samotném závěru eneolitu a na prahu doby bronzové se v regionu setkáváme s přítomností epišňůrového kulturního komplexu (typ Chłopice-Veselé). Obdobně nepočtená struktura osídlení převažuje také ve starší době bronzové osídlení lidem únětické kultury. V závěru starší doby bronzové je doloženo osídlení lidmi věteřovské skupiny (souvisí s hornoslezskou nowocerekwiańskou skupinou). Nynější stav výzkumu vývoje osídlení od starší až na počátek mladší doby bronzové v českém Slezsku nás vede k závěru, že region byl v tomto období okrajovým územím s velmi řídkým, či téměř žádným osídlením, které narostlo výrazněji teprve od samotného zrodu popelnicových polí. Zcela jednoznačně můžeme o českém Slezsku hovořit jako o území, kde se lužická kultura nezrodila, ale byla na toto území postupně importována již od mohylovo – lužického období, předpokládaným kolonizačním zásahem ze severu.

LUŽICKÁ FÁZE – POČÁTEK LK

Počátek lužické fáze představuje v regionu českého Slezska současně i vznik intenzivnějšího a stabilnějšího osídlení v době bronzové. Dochází k výraznějšímu nárůstu lokalit, které se zprvu koncentrují na Opavsku. Nově příchozí lid k pohřebištím využíval lokace, které doposud nebyly využívány, a vyhýbal se těm z předchozích období. V tomto období nemáme z území českého Slezska ani jednu bezpečně doloženou opevněnou lokalitu.

SLEZSKÁ FÁZE – VRCHOL OSÍDLENÍ A POČÁTEK STAGNACE

Slezská fáze je vrcholem osídlení lužické kultury v rámci námi analyzovaného regionu, kdy dochází k osídlování horských a podhorských pásem jak v Pobeskydí, tak na Jesenicku. Danou fázi je pak možno rozdělit do dvou autonomních částí, tj. vývojových stádií (HA2 – HB1; HB2 – HC1a).

První je období kulminace osídlení (HA2 – HB1), což se projevuje především zvýšeným počtem hrobových celků. Početně se rozrůstají také samotné nekropole. Patrná je zvýšená obliba strategicky dobře situovaných míst (bez opevnění). Markantní je pak nárůst sídlišť. V daném období se pak v rámci hlubčické podskupiny naposledy setkáváme s depoty.

Druhé vývojové stádium (HB2 – HC1a) je příznačné osídlováním okrajových oblastí českého Slezska. V závěru pak v rámci lužické kultury v celém českém Slezsku končí depoty definitivně. Charakteristický je nástup výšinných opevněných lokalit na počátku tohoto období, které pak s koncem stupně HC1a ukončují svou funkci jako hradiště.

PLATĚNICKÁ FÁZE – ZÁVĚR VÝVOJE LK

Charakteristická je pro toto období absence výšinných opevnění. Výrazný je také útlum pohřebišť, z nichž celá řada přestala být úplně využívána, ovšem na stávajících je sledována výraznější intenzita ve využívání než v lužické fázi. Toto období je typické snížením intenzity osídlení oproti slezské fázi, které pak s počátkem stupně HD1 v oblasti hlubčické podskupiny končí definitivně.

V daném období se v některých oblastech střední Evropy předpokládá snížení počtu obyvatel, což mělo být zapříčiněno klimatickými (ekologickými) změnami, kdy klesl roční teplotní průměr o 1 – 2°C za současného zvýšení počtu srážek. Ať již byly klimatické změny jakkoliv dramatické, jednoznačně se snížil počet populace, což vedlo ke krizi, která postihla část tehdejší společnosti

(paralela Malá doba ledová). K naprostému vylištění oblasti však každopádně nedošlo a část obyvatel zde přetrvala až do pozdní halštatské fáze.

Důvodem k zániku lužické kultury na Opavsku mohou být i změny v tehdejší ekonomicko–hospodářském vývoji, ke kterým došlo se zrodem doby železné prakticky v celoevropském měřítku. Někdy na přelomu stupňů BB a BC dochází na kontinentu k ustálení obchodních cest, kdy se oblast širšího Opavska dostává do sféry intenzivních obchodních styků vedoucích ze Sedmihradska na sever Evropy podél řeky Odry. Je dosti opodstatněné se domnívat, že na počátku doby železné dochází k revolučním změnám v tehdejší hospodářsko – obchodním systému závislém doposud výrazně především na ložiscích mědi a cínu a postupné reorganizaci celého ekonomického systému tehdejší Evropy spojeného se změnami stávajících tras obchodních cest. V rámci procesu krize osídlení se předpokládá i skytská vojenská expanze, která měla zpusťit oblast osídlenou lidem lužické kultury.

Charakteristika jednotlivých druhů pramenů

POHŘEBIŠTĚ

Pohřební rítus lužické kultury v českém Slezsku je zásadně žárový. Pohřebiště jsou ve většině případů plochá. Převládá popelnicový způsob ukládání kremačních ostatků do hrobu. Hroby představovaly pouhé prosté jámy kruhového či oválného půdorysu. Nejčastěji se jako popelnice používalo osudí, ať již dvojchý či bezchý. Obecně je pro lužickou fázi typické, ovšem nikoli pravidlem, opatřovat dna uren otvory, tzv. dušníky. Vyskytují se jak v hrobech mužů, tak i žen, a dokonce i dětí. Zajímavým jevem jsou rovněž nádoby s úmyslně uraženými uchy. V případě použité urny se rozdíl mezi pohlavími nezohledňoval. Z hlediska vybavy hrobu také lze říci, že není sledován rozdíl v případě mužského, ženského a dětského pohřbu. v některých souborech byla identifikována i příměs zvířecích kostí - tento fenomén můžeme interpretovat jako obětinu nebo také jako součást vybavy zemřelého. Dokonce byl objeven hrob, který vykazoval známky lidského hrobu, ale nacházely se tam jen zvířecí kosti, nikoliv lidské.

POHŘEBIŠTĚ OPAVA-KATEŘINKY

V lužické fázi se opět nejčastěji v hrobě vyskytovaly 1–4 nádoby.

V slezské fázi se k pohřbu zpravidla vkládalo 5–9 nádob.

Lze říci, že na pohřebišti v Opavě – Kateřinkách byly v lužické fázi na keramické zboží v průměru nejbohatší dětské hroby, následované ženskými a mužskými pohřby, kdy se střední hodnota statistiky pohybovala okolo 2,89 nádoby v hrobě. Ve slezské fázi byly v průměru na nádoby v hrobě nejbohatší ženské hroby následované mužskými a dětskými. Pohřbívalo se zde od nejstaršího období až po období platěnické fáze. Nejčastěji se jako popelnice používalo osudí.

Vůbec nejbohatší hrobové celky na nekropoli v Opavě – Kateřinkách jsou ty, které jsou datovány do konečného období slezské fáze.

SÍDLIŠTĚ

Sídlíště jsou vesměs v krajině umístěná v rovinatém terénu. Většina sídlíšť využívá přirozeného zdroje vody z řek. Sídlíště jsou v krajině situována většinou na terasách obrácených směrem k jihu, nebo na východ, ovšem najdou se i výjimky. Výrobní zástavba se skládala většinou ze staveb křulové konstrukce. Vedle těchto ryze nadzemních konstrukcí se na sídlíštích setkáváme také s částečně zahloubenými objekty doplněnými křulovou konstrukcí.

VÝŠINNÉ LOKALITY

Hradiště pozdní doby bronzové nepředstavovala kmenová centra, ale byla spíše sídlem menších celků bez jakékoliv správní organizace. Všechna hradiště nestála úplně stranou izolována od soudobého okolí, ale v jejich bezprostřední blízkosti se nacházela i pohřebiště.

Velmi často se v blízkosti nebo přímo na výšinných opevněných polohách setkáváme s depoty.

Velikost opevněných areálů na území českého Slezska se pohybuje od 2 ha až po 20 ha. Jednoznačně větších rozměrů jsou areály z pozdní doby bronzové a lužické fáze oproti těm z platěnické fáze. Většina výšinných poloh byla opevněna jednoduchým pásem opevnění a současně využívala co nejvíce přirozenou konfiguraci terénu.

Sociální struktura

Hospodářský základ společnosti tvořili po celý vývoj kultury usedlí zemědělci, kteří obývali osady, jejichž primární jednotkou byly rodiny. V čele jednotlivých osad stál předák – náčelník. V lužické fázi (BD – HA1) se v regionu hlubčické pahorkatiny setkáváme s bohatou vrstvou, která své mrtvé pohřbívala v hrobech tzv. kietřského typu. Jednalo se pravděpodobně o úzkou skupinu - rodiny, které se vykrytalizovaly v předchozím období střední doby bronzové a na počátku lužické kultury si ještě uchovaly svůj vliv. V čele této vrstvy stáli tzv. knězokrálové. Jejich vliv trval do konce stupně HA1. Ve slezské fázi nejsou v archeologických pramenech patrné stopy po sociálně vydělené skupině. Jeví se, že společnost v tomto období byla zbavena nobilit. Vůdčím prvkem se pravděpodobně stávají náčelníci. Jednotlivé osady pak tvoří určitý spolek, svaz, který se podílí od stupňů HB2 na výstavbě velkých hradišť. Ta, na podkladě absence vyděleného dvorce a uniformní zástavby, nesloužila jako obydlí vladaře. K jakým účelům tato hradiště sloužila je diskutabilní. Na podkladě výrazných kulturních vrstev lze předpokládat, že na nich fungovalo velmi intenzivní osídlení a tudíž nemohla sloužit jen v období nepokojů jako skrýš pro okolní osady. Spíše se zdá, jakoby tato hradiště střežila přístupové cesty do konkrétní oikumeny, či hlídala průběh kupeckých stezek. Hradiště pak zanikají, některá i násilně, s počátkem doby železné. V té době jsme svědky dalších dramatických změn spojených s nástupem nového kovu. V tomto období dochází k přeorganizování dálkového obchodu, který se již neváže výlučně na ložiska mědi a cínu. Tzv. jantarová cesta, která vedla podél toku řeky Odry a díky níž vdělila hlubčická podskupina za své bohatství, změnila svůj průběh a určitým regionům se vyhnula. V tomto období se zde objevují nově příchozí, kteří pocházejí z horákovské oblasti, a přinášejí s sebou dovednost výroby železa. V tomto období jsou zakládána především malá hradiště určená úzkému okruhu lidí koncentrujících se kolem nově vytvořené vládnoucí vrstvy. O průměrné ženské populaci lužické kultury toho mnoho nevíme. Dle statistických údajů se na pohřebištích lužické kultury ve Slezsku vyskytují ženské hroby ve stejném počtu jako hroby mužské, což je jednoznačným důkazem jejich plnohodnotné emancipace v tehdejší společnosti.

ZÁVĚR

Lužická kultura se nevyvinula na tomto území z předchozích kultur, ale byla importována. Tato skupina kolonizuje horské a podhorské oblasti českého Slezska. Jejich genetická příbuznost je vyzorovatelná na hmotné kultuře, která je téměř totožná. Důvody zániku lužické kultury: Jako nejdůležitější se jeví důvody ekonomické, spojené s počátkem doby železné se směnami v trasách tradičních obchodních stezek, či příčiny ekologické, kdy v celém regionu okolo horní Odry sledujeme rapidní pokles osídlení. To v Pobeskydí pak přechází i předpokládanou skytskou vojenskou expanzí (HD1).

Literatura:

BOUZEK, J. 2005: Pravěk českých zemí v evropském kontextu. Dějiny do kapsy, 1. Praha: Triton.

JUCHELKA, J. 2008: Závěr vývoje lužické kultury na Opavsku. Přehled výzkumů 49, 109-124.

JUCHELKA, J. 2014: Lužická kultura v českém Slezsku. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno, 12-73.

KYTLICOVÁ, O. 1988: K sociální struktuře kultury popelnicových polí. Památky archeologické 79(2), 342-389.